

Jan Willem Duyvendak

THUISVOELEN

Een korte introductie op drie artikelen

In de Inleiding bij dit themanummer maken we ons niet al te druk om definitiekwesties. Zo besteden we weinig woorden aan alle mogelijke subtiele verschillen tussen emoties, gevoelens en affecten. Wie de literatuur overziet – zowel de sociologische als de sociaal-psychologische –, zal al snel beamen dat dit een verstandige beslissing is. Zo wordt in de ene publicatie namelijk stellig beweerd dat het grote verschil tussen emoties en gevoelens ligt in het subjectieve en bewuste karakter van gevoelens versus het lichamelijke, onreflectieve karakter van emoties. In een volgend artikel lezen we echter dat dat nu juist het verschil tussen affecten en emoties is, waarbij affecten betrekking op het lichamelijke en emoties voor het bewust, subjectief beleefde staan. Een paar voorbeelden. Turner en Stets schrijven dat ‘most theorists and researchers in sociology would define feelings as emotional states about which a person is consciously aware’ (2005: 286), implicerend dat emoties als zodanig niet bewust worden ervaren. Dit resoneert met het onderscheid dat Damasio maakt tussen ‘emotions’ and ‘feelings’, waarbij het volgens hem bij emoties draait om ‘objectively observable organic processes whilst ‘feelings’ are the subjective experience of emotions’ (in Greco en Stenner 2008: 12; zie ook Damasio 1999). Greco en Stenner stellen in hun recente boek echter dat ‘affecten’ een noodzakelijk, nieuw element voor sociologische onderzoek vormen, aangezien emoties door de ‘textual turn’ in de sociale wetenschappen vooral ‘discursive, dialogical phenomena’ (2008: 9) zouden zijn geworden, louter bewust en juist lichaamsloos. Voor hen is een ‘emotion a more superficial and conscious affair, whilst affect refers to the deep and often unconscious organismic processes’ (ibidem: 10). En dan is de cirkel rond: emoties worden hier bijna letterlijk gedefinieerd zoals gevoelens in de omschrijving van Turner en Stets (2005).

We zouden het hierbij kunnen laten, ware het niet dat we in dit themanummer aandacht willen vragen voor een weinig onderzocht maar veel besproken gevoel: thuisvoelen. Bij de voorbereiding van dit nummer rees de vraag of dit ‘eigenlijk’ wel een emotie is. Zonder alsnog een definitiorische queeste te beginnen, willen we die vraag serieus nemen. Want thuisvoelen is evident

iets anders dan primaire emoties als boosheid, woede, schaamte. Maar waar schuilt dat 'evidente' precies in? Wat is thuisvoelen? En wat leert thuisvoelen ons over emoties, gevoelens en andere gemoedstoestanden?

Op grond van eigen onderzoek (Duyvendak 2009) zou ik willen claimen dat thuisvoelen een gelaagde emotie is. Willen we ons ergens thuisvoelen dan is het een noodzakelijke voorwaarde dat we ons daar vertrouwd voelen. Vertrauwd voelen is weliswaar noodzakelijk maar niet voldoende voor thuisgevoel: we kunnen immers ergens een grote mate van familiariteit ervaren, zonder ons aldaar per se thuis te voelen. Om ons echt thuis te voelen, spelen andere emoties en gemoedstoestanden een rol, wisselend per persoon, per situatie en per tijdperiode. Grofweg kunnen we, naar mijn idee, twee situaties onderscheiden die bevorderlijk zijn voor thuisvoelen. Laten we ze – in het Engels – 'haven' en 'heaven' noemen. *Haven* refereert hierbij aan een veilige, comfortabele en voorspelbare plek – 'a haven in a heartless world' – waar mensen zich op hun gemak kunnen voelen. *Heaven* refereert aan de situatie waarin je 'jezelf' kunt zijn, je verbonden weet met gelijkgestemden, je favoriete activiteiten kunt ontplooien, etc. Ook in die situatie kan zich 'thuisgevoel' ontwikkelen. In het geval van 'haven' spelen kenmerken van de fysieke omgeving, concrete plekken, een grote rol terwijl dat bij 'heaven' minder noodzakelijk het geval is (hier kan het zelfs om 'imagined communities' gaan). In beide gevallen echter gaat het om contexten die niet alleen een gevoel van vertrouwdheid oproepen – een constitutief sentiment van 'thuisvoelen' –, maar ook het samenvallen van de persoon en zijn of haar omgeving mogelijk maken. Het is de vertrouwdheid en het 'samenvallen' die samen de fysieke sensatie van thuisvoelen voortbrengen. Dat 'samenvallen' kan, zo blijkt ook uit het artikel van Van der Graaf en Duyvendak in dit themanummer, zowel bestaan uit de hechting aan andere mensen als uit de hechting aan een plek.

Emoties in het algemeen laten zich niet makkelijk sociologisch onderzoeken: het praten over emoties is bepaald niet hetzelfde als de beleving en de fysieke manifestatie ervan, zoveel leert de Inleiding op dit themanummer ons. Thuisgevoel laat zich nog moeilijker onderzoeken, omdat het ook nog eens een moeilijk verwoordbare emotie blijkt te zijn. Natuurlijk, we kennen allemaal de SCP-vragen of we ons in Nederland, onze stad, buurt en straat thuisvoelen. Die vragen kunnen we vaak ook vrij gemakkelijk beantwoorden (ook al kan iedereen iets volstrekt verschillends onder thuisvoelen verstaan en is de aggregatie van deze individuele antwoorden dus niet perse veelzeggend). Maar we zijn blij dat de interviewer niet doorvraagt naar wat we daar precies onder verstaan. Ernaar gevraagd, zijn we vaak sprakeloos: thuisvoelen is voor velen een 'speechless' of 'silent' emotie. We kunnen daarentegen heel goed verwoorden waar, waarom en wanneer we ons niet thuisvoelen. Dan blijkt (niet) thuisvoelen bovendien een belangrijke en heftige emotie: we willen ons ergens kunnen thuisvoelen en we zullen er alles aan doen om

het thuisgevoel te behouden of weer te verwerven. Thuisgevoel blijkt voor (welhaast) iedereen buitengewoon belangrijk te zijn.

We komen dus in actie om ons (weer) thuis te voelen; hebben we dat gevoel van 'thuis' echter eenmaal verworven, dan blijkt dat te worden gekenmerkt door een zekere lijdelijkheid, immobiliteit en inactiviteit. Dit zou een verklaring voor de geringe sociaalwetenschappelijke belangstelling voor thuisvoelen kunnen bieden: thuisvoelen gaat niet gepaard met heftige lichamelijke oprispingen en leidt evemin tot grote activiteit. In de ogen van de bekende emotiepsycholoog Nico Frijda zou thuisvoelen daarom vast ook geen emotie zijn. Hij schrijft namelijk dat 'emotions exist for the sake of action' (2004: 170), terwijl thuisvoelen een tamelijk passieve en 'comfortabele' emotie is waarbij persoon en omgeving samenvallen. Deze correspondentie moet vooral niet worden verstoord.

Hoewel dit een plausibele reden is waarom thuisgevoel in handboeken over emoties en gevoelens ontbreekt, wekt deze absentie toch bevreemding op. Gebrek aan thuisgevoel is immers een heftige emotie – misschien geen primaire emotie maar wel verbonden met primordiale sentimenten over waar we thuis 'zijn', zo niet thuis 'horen'; 'who belongs where'. Gebrek aan thuisgevoel kent twee varianten: heimwee – een, in vergelijking met 'thuis', elders ervaren gebrek aan thuisgevoel – en nostalgie – een, in vergelijking met vroeger 'thuis', nu ervaren gebrek aan thuisgevoel. Toegegeven, heimwee en nostalgie krijgen in de literatuur wel wat meer aandacht (zie bijvoorbeeld Frijda 2004: 76), maar dan toch met name vanuit psychologische en psychoanalytische hoek.

Juist nu de laatste jaren blijkt dat 'thuis' – ook in de Nederlandse politiek – zeer veel en intense emoties kan oproepen, is een beter sociologisch begrip van 'thuisvoelen' urgent. Hierbij gaat het niet (alleen) om 'thuis aan huis', maar ook om het verminderde of bedreigde thuisgevoel in de buurt, stad en het land. Een groot deel van het integratiedebat wordt in termen van (niet) thuisvoelen gevoerd ('Als mensen zich hier niet thuisvoelen, gaan ze maar naar huis'); de recente wederkeer van 'verlicht' nationalisme staat in het teken van een 'nationaal thuis'. De emotionalisering van de politiek en de culturalisering van burgerschap vinden plaats in termen van thuis en thuisgevoel (Hooks 2009; Isin et al. 2008; Schinkel 2008). Thuisvoelen is gepolitiseerd geraakt; thuisvoelen staat in het hart van het publieke en politieke debat.

Dat alleen is al reden genoeg om in dit themanummer wel aandacht te besteden aan dit stiefkind der emoties/gevoelens. In hun bijdrage onderzoeken Peter van der Graaf en Jan Willem Duyvendak wat 'thuisgevoel' betekent voor mensen die in achterstandswijken wonen, hun buurt zien veranderen zowel qua bevolkingssamenstelling als fysieke verschijning, en welk belang 'plekken' innemen in hun thuisgevoel. Sabine Meier beziet hoe aan thuisgevoel wordt geappelleerd bij de constructie van een geheel nieuwe wijk in Rotterdam, waarbij voorzichtig wordt gebalanceerd tussen imaginaire 'plekken'

(Le Medi) – die hoogstens indirect mogen refereren aan mediterrane invloeden in Nederland – en de realiteit van huishoudens op zoek naar een huis en een buurt waarin zij zich kunnen thuisvoelen. Loes Verplanke en Jan Willem Duyvendak onderzoeken tenslotte of de belofte dat mensen met een handicap zich meer thuis zouden voelen in een ‘gewone’ buurt dan in een instelling op de heide of in het bos, ‘waar’ wordt gemaakt. Wat betekent thuisvoelen voor mensen die minder mobiel en ‘mainstream’ zijn? Voelt hun eigen huis als ‘thuis’? En hoe ‘voelt’ de buurt voor hen?

De drie artikelen gezamenlijk laten zien hoe uiteenlopend de betekenis van thuisvoelen voor verschillende groepen is: voor sommigen domineert de binding aan de plek, die als veilige ‘haven’ functioneert; voor anderen blijkt thuisgevoel af te hangen van de mogelijkheid om samen met gelijkgezinden ‘jehzelf’ te kunnen zijn (‘heaven’). Voor iedereen is thuisvoelen echter van het grootste belang is; het is een emotie (gevoel? affect? gemoedstoestand?) die hoognodig meer sociaal-wetenschappelijk onderzoek verdient.

Literatuur

- Damasio, A. (2003) *The Feeling of What Happens: body and emotion in the making of consciousness*. New York: Harcourt Brace.
- Duyvendak, J.W. (2009) *Nostalgic Nations. The crisis of ‘home’ in the us and Western Europe* (forthcoming).
- Greco, M. en P. Stenner (red.) (2008) *Emotions. A social science reader*. Londen: Routledge.
- Hooks, B. (2009) *Belonging. A culture of place*. New York/Londen: Routledge.
- Isin, E.F., P. Nyers en B.S. Turner (2008) *Citizenship between Past and Future*. Abingdon: Routledge.
- Manstead, A.S.R., N. Frijda en A. Fischer (red.) *Feelings and Emotions. The Amsterdam Symposium*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schinkel, W. (2008) *The moralization of citizenship in Dutch integration discourse*. Amsterdam: Amsterdam Law Forum.
- Turner, J. en J. Stets (2005) *The Sociology of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.